

BIBLIOTEKA

1. Marina Vujčić, *Pedeset cigareta za Elenu*

Slavenka Drakulić

**Nevidljiva žena
i druge priče**

■ Laguna ■

Copyright © 2018, Slavenka Drakulić
Copyright © 2020, za srpsko izdanje, LAGUNA

BIBLIOTEKA BEZ PREVODA
Knjiga 2

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

„Ma mere devient decolorée. Vieillir, c'est se decolorer, être transparent.“

„Moja je majka postala bezbojna. Stariti, to znači izbljedjeti, postati proziran.“

Annie Ernaux, *Je ne suis pas sortie de ma nuit*

Sadržaj

Nevidljiva žena	9
Nije to ništa.	21
Nedjelja je tiha i siva.	27
Neobična nezgoda u hotelskoj sobi	45
Pospremanje	49
Hlače na rasprodaji	65
Otac sjedi na dnu stepenica.	71
Neželjeni svjedok.	85
Godišnjica.	93
Kolač od jabuka	101
Kratka zimska šetnja.	115
Prodaje se kuća.	121
Kava više nema isti okus	135
Album bez fotografija	143
Plave tablete	155
Popis stvari koje treba ponijeti na put	167
<i>O autorki</i>	<i>177</i>

Nevidljiva žena

Pitate me što me toliko uznemirilo.

Kako bih vam to opisala...? Nekidan sam u svojem stanu susrela nepoznatu osobu. Krenula sam van i zastala. Preda mnom je stajala sjedokosa žena plavih očiju. Gledala me je zapanjeno, ne trepćući. Strana žena, a ipak nekako poznata, oko nje sivkasta izmaglica. Učinilo mi se da sam vidjela duha.

Nisam se odmah prepoznala. Prvo, moja kosa nije sijeda, pogledajte. Uredno je svakih mjesec dana obojim s L'Oreal svijetloblond. A postoje i mnoge druge boje, neke zvuče ludo primamljivo: *champagne, strawberry, cognac*, kao nešto što se jede ili pije, ali najdraža mi je ova, oduvijek je koristim. Kosu bojim sama, naviknula sam se sve ove godine otkako sam u penziji. Ali nije toliko stvar u kosi, ta boja je dovoljno svijetla da u polumraku izgleda poput sijede. U stvari, prestrašila sam se tog lica. Razumijete, to je lice bilo izabrano kao u kakve starice. Kao da sam u ogledalu ugledala svoju stariju sestru, koja je mrtva već dobrih deset godina. Bile smo dosta slične. Pa nisam valjda

mogla ugledati svoju mrtvu sestru! Trebao mi je trenutak ili dva da se saberem i shvatim da ta žena koja je piljila u mene nije nikakva prikaza, već vlastiti odraz u ogledalu. A spoznaja da sam to zaista ja, još me više šokirala.

Zašto sam pomislila da je preda mnom prikaza?

Pa već je bilo kasno, sumrak, vidjeli su se samo obrisi te osobe. Nekako kao da se... rasplinjava? Kao kad se pogledate u vrlo staro ogledalo nagrizenno smeđim mrljama. Mrlje se šire i cijeli dijelovi postaju zamagljeni, a ostatak lika lebdi, rubovi su nejasni, rastočeni. Pomalo zastrašujuće. Lako je reći da to nije stvarna slika osobe, ali ipak, kao da jest. Tako te vide drugi, ili te pak ne vide. Kao da si duh. I sama ta stvarna osoba, iskusila sam to, postaje nekako bljeđa, sve prozirnija. Pomislila sam da je nepoznata osoba, strankinja, nekako ušla u stan jer možda nisam zaključala vrata. Zna mi se to dogoditi, sve češće, da zaboravim zaključati. Ili da ostavim ključ u bravi s vanjske strane. I tada mi je sinulo da sam to ja, onakva kakvu me vide drugi. Moja vlastita slika.

Ogledalo je oduvijek bilo tamo, u predsoblju, odmah pored izlaznih vrata. Veliko, staro ogledalo, još od pokojne mame, iz njihovog starog stana. S baroknim okvirom izjedenim crvotočinom. Već sam i zaboravila da je tamo, s godinama se nagomilalo toliko nepotrebnih stvari. Stalno planiram temeljito pospremiti stan, baciti starudiju, ali nemam snage. Umorna sam. Možda sam sklonila kaput s vješalice ili zavjesu na prozoru i tako ponovo otkrila zaklonjeno ogledalo. Ali primijetila sam ga tek nakon što sam u njemu ugledala tu čudnu osobu – sebe.

Nakon tog susreta, sva su mi ogledala postala prava mora. Uvijek iznova gledam u osobu koja stoji preda

mnom. Pitam se kako je moguće da čovjek ne vidi, ne prepozna odmah svoj lik. Je li moguće da sebe vidim toliko drugačije? Istina, moj je pogled u pravcu te osobe obično letimičan, brz, usputan, površan, kao što gledamo prolaznike. Ali, zaboga, gotovo sam se sudarila sama sa sobom! Hodala sam ravno prema ženi koja mi se približavala, ne pokazujući namjeru da mi se makne s puta. Zastala sam na udaljenosti od nekoliko koraka i tek sam tada u toj ženi vidjela sebe. Onakvu kakvom me vide drugi. Kad me uopće vide.

Taj me susret sa samom sobom, kako me vide drugi, uznemirio i zbog jednog drugog razloga. Podsjetio me na nešto drugo što ne viđam već duže vrijeme. Na pogled muškarca. Ali ne, ne nekog određenog muškarca! Nešto slično događa se ponekad kad hodam pločnikom i ugledam nepoznatog čovjeka kako ide prema meni. Pločnik je uzak i nužno se morate mimoći. Kada se dvije osobe mimoilaze, one obično instinktivno pogledaju jedna drugu u oči. Osim ako to baš žele izbjeći, a zašto bi? Pogledi im se susretnu, to je neizbježno, vjerovala sam. Možda zato što sam tako navikla. On je, recimo, srednjih godina, sljepoočnice su mu već sijede, ali ipak ti ne bi mogao biti sin, iako je mlađi. I tada ugledaš njegov pogled. Gleda te, a vidiš da te ne vidi. Gleda kroz tebe, baš kao da si od stakla. Vidiš kako njegov pogled prolazi kroz tebe. Dakako, tvoja je prva pomisao da je on neki luđak, somnambul koji će se zabiti u tebe. Kreće se kao da te nema, kao da će proći kroz tebe cijelim tijelom, a ne samo pogledom. Ipak, u posljednji trenutak zaobilazi te kao da mu se na putu ispriječio neodređeni

objekt, smetnja, živa prepreka. Ja sebe nisam prepoznala i to je već dovoljno strašno, ali sad me i drugi ne vide!

Postala sam prepreka, samo to. A to je tek početak.

Početak čega?

Pa... da ljudi gledaju kroz mene. Ili, ako im se pogled zadrži na meni, da osjetim njihovo sažaljenje, ponekad rekla bih i gađenje. Osjećam se sve više nevidljivom, kao da nestajem. Da, naravno da postojim, ali što to znači kad od drugih ne dobivam potvrdu svojeg postojanja? Kad se ponašaju kao da me ne vide.

Živim u blizini velikog raskršća. Ali ponekad, kad je promet manji i pri dnevnom svjetlu, usudim se prijeći ulicu ne čekajući da se na semaforu upali zeleno svjetlo. Ne bih to trebala raditi, jer automobili brzo voze i lako mogu naletjeti na nekoga tko pretrčava cestu iako je crveno za pješake. Dogodilo mi se da me vozač ne vidi, da ne uspori. To me iskustvo uplašilo. Naravno, više ne mogu trčati, niti to želim. Ponekad stojim na tom raskršću i promatram kako vozači ili vozačice, svedjedno, koče kad ulicu prelaze majka s kolicima, žena s djecom, mladi ljudi. Iste sam težine kao i djevojka koja je netom prije mene, na tom istom mjestu, prešla raskršće dok je na semaforu bilo crveno svjetlo. A ipak, vozač se ponašao kao da mene nema. Tako je jurio da sam morala zakoračiti natrag na pločnik. Naravno, nije to bio onaj isti vozač koji je zakočio pred djevojkom. Ali ipak...

Pitate me kako to sebi objašnjavam.

Čini mi se da otkrivam novu dimenziju postojanja. Istovremeno postojim i ne postojim jer sve više... blijedim.

Možda u društvu postoji običaj koji ne dopušta da se starijim ženama kaže kako se zapravo pretvaraju u staklo? Najprije ono mutno, a zatim u sasvim prozirno. Njihova veličina ništa ne znači, težina i visina zanemarive su. Odjeća također.

Nije to baš kao da ne postojiš, već kao da živiš u nekoj drugoj dimenziji. Sve je isto, a ipak – nije isto. Ljudi se drugačije odnose prema tebi, a ti se, kao nevidljiva žena, trebaš tome prilagoditi. Samo što to meni ne polazi za rukom. Dapače, trebalo mi je dugo vremena da uopće shvatim kako postajem nevidljiva. U dućanu, banci, pred bilo kojim šalterom, na ulici...

Trebalo mi je dosta vremena da primijetim kako nestajem, vidjela sam to najprije u očima drugih. Zapravo, nekako mi je najteže bilo to što sebe vidim jednako jasno kao i prije. Svjesna sam promjene, ali ipak sam i dalje vidljiva i stvarna, živa osoba, iako sam ostarjela.

Pomislila sam, kad već postojim u tom nevidljivom obliku, možda je prozirna tvar u koju se pretvaram – čisti duh?

Da, pitam, iako znam da vi na to nemate odgovor.

Primijetili ste da do sada nisam upotrijebila riječ „starenje“. To je proces, u početku posve spor i gotovo neprimjetan. U nekom trenutku se počne ubrzavati, tek ga tada primijetite možda zato što ga netko drugi već primjećuje, da biste gotovo odjednom postali – stari.

Kažete da je posrijedi negativna predodžba o sebi?

Ne, ne! Pa problem je jest u tome da ja nemam takvu negativnu predodžbu, jednostavno sebe vidim drugačijom nego što me vide drugi. Svakako ne kao neku nepoznatu ženu u ogledalu. Ili kao prikazu. Ili prozirnog duha. Stvar je u drugima, u njihovom opažanju. Kad te

drugi ljudi prestanu primjećivati, ubrzo zatim više ne vidiš ni samu sebe.

Zanima vas kad sam počela osjećati da se mijenjam, da starim?

Prvo se promijenilo moje tijelo. Primijetila sam to najprije kupujući novu odjeću. Odjednom kao da mi više ništa nije pristajalo. Ili bolje rečeno, osjećala sam se kao da isprobavam tuđu odjeću. A još jučer su mi strukirane haljine i majice pripijene uz tijelo sasvim dobro stajale. Kako to da više nije bilo ničega što bi mi odgovaralo? Sve je postalo preusko i prekratko, nekako neprikladno. Više nisam imala snage ništa isprobavati. To mi je postalo dosadno, besmisleno. Trebaš potrošiti sate da pregledaš hrpe odjeće i dođeš do nečega što ti se sviđa. Zatim, grozila sam se kabina, onog neonskog svjetla i tijesnog prostora u kojem se svlačiš izbjegavajući pogled na svoje umorno, klonulo tijelo, na višak kilograma, na ovješenu kožu. Ne, ne, nije to bilo zbog mog trenutačnog raspoloženja. Upravo obrnuto, oneraspoložila bi me činjenica da mi ništa ne pristaje. Počela sam oklijevati pred ulazom u dućane u kojima su me prodavačice još do jučer srdačno pozdravljale jer sam dosta trošila na sebe, i to se vidjelo.

Sada, ako se ipak odlučim ući, mlada me prodavačica odmjerava od glave do pete procjenjujući hoću li joj samo oduzeti vrijeme. Nisu ljubazne te prelijepe djevojčice. Osorne su, čine me bolno svjesnom mojih godina. U svojim godinama trebala bih imati više samopouzdanja, kažem sebi. Ne daj da te neka balavica spriječi u kupovini. Dok imaš novca, ti si gospodarica. Ali ni to ne pomaže. Osjećam se loše, više ne idem u kupovinu.

Prije sam uživala u lijepim cipelama. Ali kad više nisam mogla hodati u visokim petama, ustanovila sam da su elegantne salonke s malom petom prava rijetkost. Prije na to nisam obraćala pažnju, činilo mi se da ima svih vrsta cipela i da su sve moderne. Kad su me počeli boljeti tabani – spuštaju vam se stopala, gospođo, bilo je objašnjenje ortopeda – počela sam nositi tenisice. Pamtim kad mi je prijateljica jednog ljeta pokazala svoje čukljeve. Bilo joj je tada tek pedeset i šest godina. Spuštaju ti se stopala, rekla sam, a ona me pogledala u čudu. Ma to će proći, odmah-nula je rukom. Nije prošlo, bol je postajala sve jača, sve dok i ona nije počela nositi udobne, ravne cipele.

Ali pitali ste me kad je počela moja nevidljivost, kako ja to zovem.

Još nedavno rekla bih da je počela s tim susretom s nepoznatom ženom u ogledalu, s neprepoznavanjem sebe. Kad danas o tome razmišljam, rekla bih da je posrijedi dugotrajni proces. Taj proces nazvala bih kronikom nestajanja. Čudno je to kako pojedini dijelovi osobe nestaju postupno.

Nestaje li prvo lice?

Ma kakvi, nije lice prvo! Iz današnje perspektive znam da lice nestaje posljednje. Ne zagledaš se u njega, ali ga vidiš, susrećeš se s njim svakodnevno. I oni oko tebe, gledaju još samo tvoje lice.

Prvi simptomi nevidljivosti počinju u krevetu, ne na ulici. U bračnom krevetu. Moj muž i moja nevidljivost usko su povezani. Počelo je na moj šezdeset i treći rođendan.

Malo je popio. Kasnije, u spavaćoj sobi, dok sam se svlačila, rekao mi je da sam debela. Baš tako, debela! Nikad mi prije to nije rekao, nikada nije upotrijebio tu riječ.

Ni on sam nije baš bio mršav. Rekao je to kao da je upravo tada – nakon dugo vremena – pogledao to tijelo, moje ostarjelo tijelo. I učinilo mu se nepoznatim. Kad ga je ipak prepoznao, kao da ga je tim svojim riječima istovremeno i priznao i odbacio. Odbačenom, eto kako sam se tog trenutka osjećala. Još uvijek pamtim užasan osjećaj stida koji me obuzeo dok sam stajala gola pred njim koji me takvom vidio. Sjećam se, bila sam u menopauzi i napravio mi se trbuščić koji sam lako mogla zakamuflirati odjećom. To se događa svim ženama. Imala sam možda pet kilograma viška, no izgledala sam daleko bolje od njega, s onim njegovim pivskim trbuhom.

Znam, trebala sam krenuti na dijetu, izgubiti te proklete kilograme. Na gimnastiku ili jogu... trebala sam se više brinuti o sebi. Ali nisam tada imala vremena, još sam radila, imala sam zanimljiv posao, društvo. Uostalom, je li se on trudio oko sebe? Nije. Njemu je bilo normalno da se ja trudim, a on ne. Bilo je to kao da me iznenada ošamario, iako se to nikada nije dogodilo.

Sve više sam se osjećala kao komad namještaja, koristan komad koji samo povremeno govori, više sluša, kuha, spašava ga od usamljenosti i depresije. Moj muž je bio dobar čovjek, ali su ga zanimale uglavnom knjige, a ne ljudi. Nije živio sasvim u ovom svijetu. Ja sam mu bila gotovo jedina veza sa stvarnošću sve dok nije umro, dementan.

I tako, te sam se večeri povukla na svoju stranu bračnog kreveta. Pružio je ruku da me privuče i zagrli kao uvijek prije spavanja. Znao je da je rekao nešto ružno. Nisam tako mislio, šapnuo mi je. Nije tako mislio, ali je tako rekao zato što me vidio upravo na taj način.

Ostala sam ležati na svojoj strani kreveta. Nemoj očajavati zbog njega, ne isplati se, rekla sam sebi.

A i dođe neko vrijeme kad smo prestare i prepametne da bismo patile zbog takvih riječi. U tom trenutku ponašala sam se vrlo racionalno i smireno. Ali bol koju sam osjetila ostala je, i danas je tu, osjećam je, gotovo je mogu napipati kao malu kvržicu u grudima. Da, naravno, na lijevoj strani. Tu negdje oko srca. Poput kamenčića koji žulja.

Više nisam poželjela biti bliska s njim. Pokušali smo, da, nekoliko puta. On bi povremeno pokazao neki slab interes, više iz navike. A ja bih reagirala, također iz navike. Ali više se nisam presvlačila u spavaćoj sobi nego u kupatnici, čipkane svilene gaćice zamijenila sam pamučnima do struka, za mene je završila ta vrsta intimnosti. Dakle, negdje od moje šezdeset i pete. A nije mi više bilo niti ugodno. U jednom trenutku odnos je postao bolan. Kad mi je ginekologinja dala kremu („sluznica mi se čini jako suha“), već je bilo kasno, nije mi više trebala.

Živjeli smo zajedno iz ljubavi koja se pretvorila u solidarnost, iz navike koja je postala obaveza i zato što smo se bojali ostati posve sami. Ali muči me što nismo znali jedno drugom bolje pomoći. Nije me više mogao zaštititi od straha, od boli. Može li to itko?

Više me nitko ne dodiruje, osim ruku liječnika, frizerke, zubara, ali to nisu nježni dodiri, svi oni samo nešto popravljaju.

Nedavno sam u bolnici satima čekala da dođem na red za najobičniji pregled očiju, zbog mreene. Sjećam se, sjedila sam sasvim bespomoćna u jednako tako bespomoćnoj gomili ljudi. Naši su kartoni bili u ordinacijama, u rukama

sestara koje su povremeno izlazile i glasno izvikivale imena. Bila sam već zalijepljena za stolicu kad su me prozvali. Pregled je trajao kratko i samo je potvrdio ono što sam ionako osjećala, neku vrstu puzeće sljepoće. Nakon toliko sjedenja i čekanja i glasno izgovorene potvrde da mi otkazuje dio tijela, osjećala sam se napola mrtvom. Jedva sam čekala da dođem kući.

Treba mi sve više vremena da se izvučem iz depresije i ponekad to ne mogu sama. Treba mi neko biće kojem mogu reći da se bojim sljepoće, da sam umorna i da ne mogu više čekati po čekaonicama kako bi mi potvrdili ono što ionako znam, da tome nema lijeka.

Nazvala sam prijateljicu. Saslušala je moju ne predugačku žalopojku, moj pokušaj da opišem taj osjećaj potonuća, gušenja, nestajanja... Nakon toga sam se osjećala još gore. Što sam očekivala? Što bi mi netko trebao reći da se osjetim bolje? Pomislila sam da bi kada puna tople vode s mirišljavom pjenom možda oslabila grč koji osjećam u svakom dijelu tijela, ali mi se činilo suviše napornim otvoriti slavinu i čekati da se kada napuni. Legla sam na kauč, pokrila se po glavi i plakala. Nije bilo nikoga da me barem primi za ruku, iako znam da utjehe nema. Ionako je iskustvo gušenja od straha neprenosivo.

Kad mi je umro muž, danima sam prala zavjese. Nisam ih samo prala nego i štirkala pa sam ih još i ispeglala. Nikada prije to nisam radila. U životu nisam oprala zavjese! Bilo je to kao neki ritual čišćenja. Pokapala sam prošlost, mladost. Sporim pokretima pegle prelazila sam preko tih zavjesa od tankog pamučnog platna s umecima od čipke. Ali ih nisam ponovo objesila na prozore.

Već duže vrijeme umjesto izlaska s prijateljicama u kavanu ili na koncert, ponekad u kazalište, navečer gledam televiziju. Ne, ne čitam kao prije. Sve slabije vidim. Ne izlazim, pogotovo navečer, smeta mi mrak. Nekako me više zanimaju tuđi životi, ali ne oni stvarnih ljudi nego u televizijskim serijama ili filmovima. Kad se prenem iz tupog buljenja, osjećam kako sam šuplja i kako tu šupljinu u glavi ispunjavaju blagotvorni paučiniasti sadržaji koji me uspavljaju i ne daju mi da mislim.

Pitam se zašto vam sve ovo pričam.

Uznemirio me taj susret sa samom sobom u ogledalu. Prijateljica me dovela k vama, da me smirite, valjda. Ali kako biste mi vi uopće mogli pomoći? Da, jedino tako da me saslušate... Ili da mi ipak napišete recept za neke tablete?

Nije to ništa

Nije to ništa, rekao je liječnik ne dižući pogled s kompjuterskog ekrana s nalazima krvi. Pritom je još odmahnuo rukom kao da tjera muhu. Nalazi su vam sasvim u redu, dodao je, siguran da će je te njegove riječi napokon uvjeriti. Ali nju je uznemirio upravo taj mali, odbojni pokret njegove ruke kojim kao da poručuje kako više nema potrebe bilo što reći. Male crne brojke govore da je zdrava, zašto onda ona tvrdi suprotno?

Stajala je neodlučno na vratima ordinacije, s rukom na kvaki i osjećajem kako njezin liječnik opće prakse uopće nije razumio o čemu ona govori. Prostorija je bila mala i zagušljiva, u nju su jedva stali uzak ležaj, radni stol, ormarić za lijekove i dvije stolice. Stol zatrpan papirima – čemu toliko papira kad ima kompjuter? – i nepopijena šalica kave. Odjednom je osjetila sažaljenje prema tom čovjeku u ne baš čistoj kuti koji tu provodi dane.

Upala pluća je prošla. Osjeća se dobro, ali se od onog događaja ipak nešto promijenilo. Nema to veze s nalazima.

Ona sama se promijenila i to mu pokušava objasniti. Mora mu još jednom ponoviti kako se sjeća da je obukla kaput, izašla iz stana i ušla u lift. Bila je nedjelja, rano ujutro, jako rano, nije imala nikakvog posla vani. Sljedeće čega se sjeća je kako zvoni na vlastita kućna vrata jer nema ključ. Izašla je bez ključa, bez torbice, u papučama. Što se dogodilo u tih nekoliko minuta prije nego li ju je spazio susjed koji je vodio psa u šetnju? To je strašno muči. Ne može prestati misliti na rupu u sjećanju.

Gospodo – liječnikov glas je bio naglašeno, nepotrebno strpljiv – to se događa. Zastao je, otpio gutljaj i napokon je pogledao. Poznavali su se dugo, otkako se doselila u ovaj dio grada. Nije rekao „u vašim godinama“, iako je to mislio, vidjelo se to po njegovom izrazu lica. Upala je izazvala jako povišen šećer u krvi što je izazvalo učinak istovjetan pijanstvu. A pijani ljudi ponekad se ne sjećaju što su radili. Zapravo se radi o kemijskoj reakciji u mozgu koja uzrokuje kratkotrajni gubitak pamćenja. Dakle, ništa dramatično što bi vas trebalo zabrinuti, osim ako se ponovi.

Sada bi joj objašnjenje trebalo biti dovoljno, no za svaki mu je slučaj dodao i škrti osmijeh.

Ali od tada se osjećam nesigurno, izustila je ona tvrdo-glavu. Još nije namjeravala pritisnuti kvaku na vratima.

To će proći, rekao je, tapšući je po leđima. Ustvari ju je blago izgurao iz ordinacije. Medicinska joj je sestra uručila uputnicu za kontrolni pregled u bolnici. I ona sjedi ovdje već godinama, rodila je u međuvremenu dvoje djece, mora da već idu u školu. Čudno, njezina je soba mnogo veća od ordinacije, pomislila je kao da sve to prvi put vidi.

Čekaonica je bila puna pa nije mogla previše zamjerati liječniku što nema vremena slušati o njezinim psihičkim

problemima koji su kemijski uzrokovani i zato najvjerojatnije bez trajnih posljedica.

Iako su posljedice itekako tu: nemir i nesigurnost. Trajne, čini joj se. Osjeća ih već više od mjesec dana. Da je liječnika ili bilo koga drugoga zanimalo, ispričala bi kako je dospjela u to stanje. Prethodne noći nemirno je spavala zbog visoke temperature pa je dva puta morala presvući spavačicu potpuno natopljenu znojem. Kad je ustala, bilo je točno sedam sati a termometar na kuhinjskom balkonu pokazivao je minus deset. Zatim je preko spavačice obukla kaput i izašla iz stana. Zašto je krenula van u ledeno nedjeljno jutro, kojim to hitnim poslom? Niti danas se ne može sjetiti. Kako je kasnije saznala, u prizemlju je susjed koji se sa psićem vraćao iz parka, otvorio vrata lifta i zatekao je tamo bez kape i u papučama. Kamo ćete tako rano po ovoj zimi? – upitao je. Navodno je promrmljala nešto nesuvislo. Čovjek je vidio kako nije posve prisebna i pomislio da je pijana. Kao da ti je mama malo bazdila na alkohol, ali znam da ona ne pije – rekao je njezinoj kćeri koju je odmah zatim nazvao. Hladno je, obujte se pa ćete onda van – rekao je kao da govori neposlušnom djetetu i pritisnuo dugme za njezin kat. Izašla je i posegnula u džep da izvadi ključ. Nije ga bilo i to je bilo prvo što ju je začudilo. Pozvonila je na vrata. Otvorio joj je muž, još u pidžami. Bio je zapanjen, valjda još nije ni primijetio kako nije bila u stanu. Kamo si, zaboga, krenula? Ne znam, odgovorila je, i to je bila istina. Kako je moguće da ne znaš? Ali nije na to imala što reći jer se i sama to pitala. Stajali su neko vrijeme na vratima, ne znajući što bi.

Poslije je još neko vrijeme sjedila za kuhinjskim stolom, bez misli, ustrašena. Nakon susjedovog poziva stigla

je kći i odvela je u bolnicu. Tamo su joj izvadili krv. Rezultati su stigli odmah. Bili ste na rubu dijabetičke kome, rekla je suosjećajno starija od dvije dežurne sestre. Riječ *koma* zazvučala joj je nekako mekano, manje prijeteće nego inače. Nije imala snage zatražiti objašnjenje jer je osjećala kako joj raste temperatura. Cvokotala je na ležaju u sobici dok je infuzija presporo kapala u venu. Njezina je kći sjedila na stolici, blijeda i zabrinutog pogleda. Žalila je zbog toga, pokvarila joj je nedjelju, oduzela vrijeme koje ima za sebe, razmišljala je dok je tekućina iz vrećice curila još sporije. Još nekih četrdesetak minuta, rekla je ona mlađa sestra kad je došla provjeriti infuziju. Tako dugo, pomislila je i utonula u polusan. Otvorila bi oči tek da provjeri da nije sama. Ali njezina je kći sjedila jednako nepomično, jednako zabrinutog pogleda.

Trebalo je možda mjesec dana da se oporavi, da napokon završi „ta ružna epizoda“, kako je govorio njezin muž. Nikome, do ovog posjeta liječniku, nije ni pokušala povjeriti koliko ju je prenerazilo to što se ne može sjetiti onih nekoliko minuta između ulaska i izlaska iz lifta. Nekoliko posve nevažnih minuta, tijekom kojih se nije dogodilo ništa značajno. Ali to su bile njezine minute. Sićušni dio njezinog svjesnog, budnog života bio je nepovratno izgubljen. Svejedno što je bio uzrok, prvi put je osjetila gubitak kontrole nad sobom. S tim je gubitkom, ili možda upravo za vrijeme njegova trajanja, osjetila kako je zakoračila u nepoznato.

Da nije imala sjećanje na gubitak pamćenja, još bi imala izgleda da nakon tog događaja nastavi živjeti kao prije. Ovako, nešto se duboko u njoj poremetilo, neka ravnoteža koja je sada nepovratno prevagnula na jednu stranu i više

je neće moći povratiti. Objema je rukama držala šalicu toplog čaja. Osjećala je toplinu i svoje ruke kako se griju, ali nedostajao joj je osjećaj cjeline. Ne, više nije bila čitava. Komadić stvarnosti u jednom joj je trenutku promaknuo i izbušio rupicu kroz koju je iscurio.

Više ništa nije bilo kao prije. Čak ni kuhinja, stol za kojim sjedi, svjetlost, suđe u sudoperu, zvukovi iz kupatone, niti trubljenje automobila na cesti.

Tek kad je jedne večeri ustala da procijedi skuhanu tjesteninu, tek kad je izlila tjesteninu u cjedilo a voda iscurila, shvatila je da je ona poput te posude. Ali za razliku od cjedila koje propušta na sve strane, ona rupica kroz koju je iscurilo sjećanje bila je golom oku nevidljiva i nepopravljiva. Jedva da ju je slutila, ali je znala kako postoji i osjećala da polako ali postojano gubi sebe.

Slaba zimska svjetlost preplavila je kuhinju. Tko zna koliko ću još potrajati, pomislila je, svjesna koliko je to pitanje besmisleno. To curenje, kapanje, pražnjenje, nije više bilo odvojeno od nje, baš kao što ni rupica ne postoji bez posude. Bit će mi lakše kad se više ne budem mogla sjetiti da se ne sjećam, rekla je sebi dok je zdjelu s tjesteninom i umakom stavljala na stol postavljen za večeru.

Nedjelja je tiha i siva

Nedjelja je tiha i siva. Usamljenost me omata poput plašta. Kad čujem mamin glas, još mi je gore. Jutros sam razgovarala s njom, djelovala je vedrije nego jučer. Pridigla se iz kreveta nakon gripe i to ju je razveselilo. Daleko je bolje nego prethodna dva dana, čini mi se. Ali baš kad smo se zapričale, jer sam je upitala tko ju je sve posjetio, rekla mi je: Znaš, posjetila me bivša susjeda i donijela mi je suhe kekse, baš su fini. Zaustila sam reći da to nije bila susjeda jer ona je u Zagrebu, baš kao i ja. No samo sam potvrdila njezine riječi. Tako sada s njom razgovaram, potvrđujem sve što kaže. Iskustvo me naučilo da ništa drugo nema smisla. Potvrđujem i kad se tuži da u njezinoj garsonijeri u domu nema kupaonice, iako je naravno ima. Ili da ne može ustati iz kreveta jer su joj tabani opečeni. Ili da je sestre zanemaruju, ne donose joj hranu.

Poslije mi sestra kaže da su halucinacije počele prije nekoliko dana, kad je uzela novi lijek. S četvrtka na petak vidjela je ljude kako se guraju u njezinoj sobi. U petak

ujutro posjetio ju je nepoznati dječak. Očito živi u dvije paralelne stvarnosti.

Psihijatrica me upozorila da se to može dogoditi preko noći i da lijek ne mora biti uzrok.

Bojim se da je to početak kraja, ali se ne usuđujem o tome misliti. Prijateljica me nespreno tješi: Pa, mama će ti uskoro navršiti osamdeset i šest godina. Želi reći da je njezino vrijeme prošlo. No iz nekog je razloga kraj uvijek neočekivan. Tješi me jedino to što je mama naručila da joj kupim vestu od kašmira, to je dobar znak. Brzo sam pristala, nisam imala drugog odgovora.

Moram je posjetiti. Odluka je uvijek teška, bojim se što će me dočekati.

U srijedu mi otvara vrata svoje garsonijere u staračkom domu, pušta me unutra, zatim sjeda za stol.

Čini mi se da osjećam slab miris jasmína. Odakle dolazi? Znam da voli taj miris. Sjećam se kako smo jednom u Puli satima tragale za ulicom u kojoj je živjela prije šezdesetak godina i kako je kuću prepoznala po mirisu. Via Petrarca, tako se zvala ta ulica 1948. godine, kada je talijanska manjina napustila grad. Nekoliko prolaznika koje smo zaustavile nije se moglo sjetiti kako se ta ulica sada zove. Mama je znala da je u blizini Opće bolnice i da se okomito spušta na nju. Prošle smo nekoliko ulica, penjale smo se i silazile tog popodneva u kasno proljeće, sve dok mama nije zastala pred jednom jednokatnicom. Nakon više od pola stoljeća prepoznala je kuću. To je bilo ovdje, rekla je. Bio je to naš prvi stan, ovdje u prizemlju, okrenut prema vrtu. Tada joj je bila dvadeset i jedna godina, prvi je put otišla od kuće i našla se s mužem u

nepoznatom gradu u kojem je dobio posao. Osjećaj nezvjesnosti ublažilo je dvorište, koje je u kasno proljeće, kad su doputovali, mirisalo na jasmin. Nisu dugo tu ostali, već nakon godinu dana bili su negdje drugdje. Evo vidiš, magnolija je još uvijek tu, u vrtu, i jasmin. I zaista, iznad ograde nagnula se ogromna krošnja magnolije koja je već izgubila cvjetove, a u vrtu je cvao jasmin. Udahnula sam jak miris, davni miris pulskog vrta koji je mami ostao u sjećanju kao miris iz mladosti.

Stavljam pred nju kašmirsku vestu koju mi je naručila, ali ona ne otvara paket odmah, po običaju. Osjećam se uvrijeđeno. Poručuje li mi kako sam zakasnila s tim važnim zadatkom? Pa još je zima... Nisam je vidjela nekoliko mjeseci. Zapravo, točno tri mjeseca. Moram nastojati biti precizna, vrijeme je važno. Moram nastojati biti svjesna prolaska vremena, i njezinog i mog. Jer dok tako sjedi ruku položenih na bijelom stolnjaku s plavim cvjetićima, vidim da je u ta tri mjeseca jako smršavila. Ramena su joj koščata ispod sive majice, a ruke tanke, ručice, samo što tako tepamo djeci, a ne starcima. Kao da se topi i smanjuje pred mojim očima. Njezin je nestanak odjednom posve izvjestan. Pitam se koliko će srce i pluća još izdržati.

Dok sjedimo za stolom, zraka sunca ulazi u sobu i osvjetljava pod. Majstori su postavili laminat, jeftinu plastiku. Zar joj doista nisam mogla priuštiti parkete? Ne, nisam mogla. Jer kad smo uređivali taj stančić u staračkom domu, osim promjene poda i bojanja zidova, trebalo je promijeniti i cijelu kupaonicu i kupiti novi namještaj jer domski njoj uopće nije dolazio u obzir. A kad je sve bilo gotovo, naljutila se na mladu čistačicu koja joj je

rekla: Šteta je trošiti toliko novca na uređenje stana zbog tih par godina koliko vam je preostalo. Uzrujano me je nazvala. Što ona zna koliko mi je vremena preostalo? Kako mi je to mogla reći? Pa ona sutra može poginuti na pješačkom prijelazu! Da, mama, nije ti to trebala reći, tješila sam ju. Pomislila sam ipak kako djevojka govori iz iskustva. Međutim, za mamu je bilo nezamislivo useliti se u prostoriju s izlizanim tapisonom na podu, rasklimanim namještajem i kupaonicom obloženom smeđim – smeđim! – pločicama.

Već je četiri godine u domu. Bojim se gledati je tako posve okopnjelu. Pokušavam skrenuti pogled s njezinih ramena i tanašnih ruku. Gledam tanku kožu podlaktice kako joj visi, naborana poput najfinije svile. I mislim, zapravo se nadam, da nije svjesna kako će se uskoro i sama pretvoriti u prah, u sitne čestice poput onih koje trepere u zraci sunca. Ne želim je gledati i pitati se vidim li je posljednji put. Ponovo skrećem pogled i obasipam je bujicom riječi. Govorim o snijegu na putu, o zemljištu za koje bi trebalo srediti dokumente. Uvjerena sam da i njoj tako odvrćam pažnju, ali obje znamo da su te moje riječi običan bijeg od stvarnosti. Od sobe u kojoj sjedi, mršava i previše tiha. Nadam se da ne primjećuje suze koje mi naviru na oči.

Želim je zagrliti, ali to ipak ne činim. Zapravo, želim da ona mene zagrlji, da me utješi. Ne razumijem – još ne – da ta slaba starica za stolom više nema snage niti da me zagrlji. Ali ja u tom trenutku imam očajničku potrebu za njezinim zagrljajem.

Dok poslujem oko štednjaka kuhajući kavu, polako se spušta mrak. Osjećam kako mi tuga sve snažnije pritišće

ramena, više ne mogu udahnuti punim plućima. Palim svjetlo, mičem vrećicu s novom vestom sa stola i stavljam kavu i šalice. Kako to da njezine ruke vidim tek sada?

Inače izgleda kao i obično, našminkana je i dotjerana. Znam, ustala je rano kako bi se našminkala. Mrzi da je itko vidi bez šminke. Bori se da ostane osoba, a ne samo tijelo. Opet si kupila nove cipele, kažem, i odmah se ugrizem za usnu. Pa što, bile su jeftine, odgovara prkosno. Prkosi, ali ne samo meni nego i starosti. Kao kad ljeti ne želi obući haljinu s naramenicama jer su joj nadlaktice naborane i ne želi ih izlagati pogledima.

Željela sam studirati medicinu, ali mi moji nisu dali, naročito je mama bila protiv, kaže odjednom nekako sjetno, bez ikakvog povoda. To čujem prvi put i odmah u sebi odmahujem glavom, nije istina, izmišlja. Sad ima vremena pa popravlja prošlost. Da barem šuti ili ne odgovara rečenice koje me živciraju! Ma tko joj je samo usadio misao da je željela studirati? Znam, njezina susjeda na katu je profesorica i mama se pred njom valjda želi opravdati što i ona nije studirala pa naknadno izmišlja opravdanje. Kasno je za izmišljanje prošlosti, pomišljam, ali šutim. Ali, zašto joj zapravo ne vjerujem? Zato što mi se čini kako tom rečenicom obezvređuje svoj život. Kao da je htjela reći: Znaš, ja sam bolja nego što ti se činim, osoba s idealima koji su ostali neispunjeni silom prilika. U meni se javlja krivnja, kao da je svojom nevjericom i sama nekako omalovažavam. Dok nalijevam kavu i slušam te riječi, preplavljuju me – kao i toliko puta do tada – potpuno nasuprotni osjećaji. Nisam tu niti sat vremena, a posjet postaje neizdrživ, osjećam se kao u vrućoj pećnici. Koliko je vremena pristojno sjediti za tim stolom, gušiti

se u njezinoj sobi, u njezinoj prisutnosti? Ljuta sam bez očitog razloga. Iako znam da je onaj skriveni razlog to što vidim kako me napušta.

Šutim. Piljim u zid. Na zidu visi očeva fotografija. Ima više od dvadeset godina da ga je smrt izbrisala iz naših života, tako potpuno, tako jezivo bez traga, da se ponekad čini kao da nije niti postojao. Naprosto ga ne spominjemo. Otišao je prvo iz naših života, zatim iz govora i napokon iz sjećanja. Sjećanje na njega stanuje gdje i njegovi ostaci, na groblju. Mama još uvijek odlazi tamo na Svisvete i obično odnese novo plastično cvijeće, jer ono duže traje. Kao i laminat na podu. Zapravo mi se čini da tako sebe podsjeća kako je taj čovjek bio njezin muž i da je s njim živjela više od četrdeset godina.

Kad bih barem mogla živjeti s tobom, samo nas dvije, uzdiše, gladna moje pažnje. Sebična je, staračka sebičnost, pomišljam. Ali istog trenutka osjetim grižnju savjesti: sjetim se kako smo jednom hodale uz obalu i mama se nekako saplela i pala. Pala je prema naprijed, na bok, i ostala bez zraka. Dugo je trebalo da povрати dah. Tužila mi se kako ne može udahnuti zbog oštре боли u prsnom košu. Ma malo si natukla rebra, rekla sam, proći će. Nismo otišle liječniku. Mjesecima je osjećala jaku bol. Mnogo kasnije, na nekom rendgenskom pregledu, liječnik joj je rekao kako je slomila rebro. Zašto joj nisam vjerovala kad je govorila da je boli?

Kad bih barem mogla živjeti s tobom, kaže, ali dok to govori, sigurno se više ne sjeća kako je izgledao takav život. Bile su joj sedamdeset i tri godine kad je operirala rak grudi. Odstranili su joj jednu dojku. Još je na sebi

imala zavoje, ali već je, u spavaćici i kućnom ogrtaču, poslovala oko štednjaka. Vratila sam se s prekooceanskog puta, posve omamljena razlikom u vremenu. Iako je jedva pomicala desnu ruku, htjela mi je pripremiti nešto toplo za jelo. Evo, izvoli, ali nema kruha, rekla je stavljajući na stol pun tanjur variva od leće. Lijevom rukom, desna je još bila otečena i bolna. Nema kruha, izderala sam se, ja letim iz Amerike da te vidim, a onda – nema ni kruha! Mama je zastala, polako se okrenula u nevjerici. Nisam mogla do dućana, ne mogu se obući, promucala je. Nisam osjetila ni mrvicu sažaljenja dok se opravdavala, još sam se više razbjesnila. Nisam pokazala nimalo razumijevanja, makar površnog, poput neke susjede ili poznanice. Rak dojke – jesam li uopće pomislila što je njoj značila operacija potpunog odstranjivanja dojke? Nisam željela znati za njezinu bolest jer emocionalno nisam mogla podnijeti još i njezinu bol. Moja je sebičnost – djetinja ili ustrašena, svejedno – bila daleko okrutnija od njezine. Bio mi je važniji vlastiti jad.

Eto kako je bilo kad smo bile zajedno. Njezina želja za pažnjom i moj osjećaj neprestane krivnje koji mi je nametala njezina prisutnost, stvarali su atmosferu napetosti u kojoj je svaka izgovorena riječ imala dodatno značenje.

U razgovoru s njom i sažaljenje i ljutnja, i grubost i nježnost izmjenjuju se pravilno, ritmično, poput otkucaja srca.

Sjedimo za stolom, a našim žilama umjesto krvi teče vrijeme.

Zašto me nikada ne nazoveš?

Mogla bi me češće posjetiti.

Hrana je ovdje loša.

U pravu je. Zanimarujem ju, nisam joj ni od kakve pomoći. Sjećam se kada je posljednji put putovala autobusom. Otpratila sam je na autobusnu stanicu. Nisam znala da je to posljednji put da putuje sama. Imala je osamdeset godina i tek se pripremala otići u dom. Sjećam se svakog detalja: dok čekamo autobus na peronu mama zavlaci ruku u džep od kaputa i izvlači zgužvanu autobusnu kartu. Drži je na dlanu, a zatim grčevito stišće. Znam da se boji da ne otpadne perforirani dio. Trebala sam ga zalijepiti, mislim. Ali nije problem u karti, već u njezinoj nesigurnosti. Više ni u što nije sigurna. Nema rezervaciju. Pitam vozača koji stavlja njezin mali kovčeg u trbuh autobusa, ima li mjesta. Vidim da ima, svega se nekoliko putnika smrzava na stajalištu i puši. Vozač, brkati muškarac u kasnim četrdesetima, osorno kaže: Nema! Mogu li kupiti rezervaciju kod vas?, pita ona. Ne možete, kaže on i spušta poklopac bunkera, koji pada poput sječiva. U njezinom pitanju slutim nemoć osobe koja je prestara za sve ovo, ne treba joj da se vozač dere na nju. U autobusu sjeda najprije na jedno sjedalo, pa se premješta. Kao da na drugom ima više šanse da je ne digne netko s rezervacijom.

Gledam je. Boli me želudac.

U autobusu mama ne skida kaput. Znam da zapravo čeka da se pojavi putnik koji ima kartu s rezervacijom. Ako stigne, ona će biti spremna. Sjedi nekako ukočeno, u očekivanju još jednog udarca, bilo od onog brkatog vozača ili koga drugog. U krilu čvrsto drži torbu, jedino za što se toga trenutka može uhvatiti. Unutra su ključevi stana, lijekovi, dokumenti, maramice, sitniš. Dokazi da ipak postoji, iako joj se ponekad čini kako je više nema.